

Körmendi Tamás

AZ 1196–1235 KÖZÖTTI MAGYAR TÖRTÉNELEM NYUGATI
ELBESZÉLŐ FORRÁSAINAK KRITIKÁJA

MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2019. 229 oldal

A magyar középkor történeiről s bennük az Árpád-korról jelentős számú, nem a középkori Magyar Királyság területén fennmaradt elbeszélő forrás hagyott hátra hosszabb-rövidebb híreket. Árpád-kori történelmünk külhoni kútfőinek szövegtörzseit Gombos Ferenc Albin állította össze. Azonban a magyar középkorkutatók számára mindmáig nélkülözhetetlen *Cataloqus*-ból kimaradt a kritikai apparátus, bár – tegyük hozzá – a szövegtörzsek olyan nagy és kiterjedt, hogy a kritikai tanulmányok elkészítését egy ember nem is tudta volna elvégezni. Emiatt is nagy öröm, hogy az utóbbi évtizedben új, részletes tanulmányok láttak napvilágot, amelyek egy-egy, meghatározott forráscsoportot vesznek górcső alá.

Körmendi Tamás munkájának alapját 2008-ban megvédett doktori értekezése jelenti, amelyben Imre király, III. László és II. András korának nyugati elbeszélő forrásait vonta kritika alá. Az utóbb megjelent kötet címe annyiban más, hogy az 1196–1235 közötti magyar történelem néhány fontos, a korabeli európai „véleményformálók” ingerküszöbét is elérte esemény köré építi fel a könyv szerkezetét.

A monográfia első fejezetében a korszak legfontosabb politikatörténeti eseményeinek kronológikus felsorolását találjuk. Ezek után két olyan esemény részletes bemutatása következik, amelyek súlyukat és jelentőségüket tekintve kiemelkednek ebből a sorból: András herceg 1203. évi varasdi fogságba ejtésének felbukkanását a kútfőkben, valamint Gertrúd királyné meggyilkolásának visszhangját. Ezt követi a monográfia második, terjedelmesebb része, amelyben két kivétellel az egyes, földrajzi csoportosításban elrendezett források részletes kritikáját olvashatjuk. (E két kivétel: a kereszties hadjáratokkal kapcsolatban fennmaradt kútfők, valamint a ferences és domonkos rendtörténeti források.)

Körmendi Tamás munkája már pusztán a feldolgozott anyag mennyisége miatt is nagyszabású és jelentős vállalkozás. A kötetben vizsgált szövegek földrajzi tere Skóciától az Ibériai-félszigetig, Livóniától Itáliáig terjed, tehát felöleli az európai kontinens latin kultúrájú területeit. A modern szóval „külföldi” források között egy kakukktörzset találhatók, Spalatói Tamás közismert *Historia Salonitanájának* kritikája. Dalmácia ugyanis a korszakban magyar területnek számít, tehát ez a textus nem tartozna a monográfia szorosabban vett tárgyához. Azonban – és itt egyet kell érteni szerzőnkkel – a spalatói főesperes és választott érsek a középkori magyar történetírás hagyományaitól teljesen idegen műfajú munkát, úgynevezett *historialgesta episcoporum*-ot alkotott meg, így indokolt a szerepeltetése.

Szerzőnk a forrástörzsek részletes vizsgálatában több olyan adattal kapcsolatban is újat tudott mondani, amelyek a magyar történelemről meglevő alapvető tudásunkat változtatják meg. Megnyugtatóan sikerült tisztázni I. Ottokár és Konstancia házasságának időpontját, II. András ismételt keresztfelvételének az idejét, a Magyarországot sújtó marhapestis idejét, de ugyancsak új eredménynek tekinthető két dinasztikus-diplomáciai kapcsolattörténeti adat: az egyik az 1209. évi pilseni tanácskozás, a másik pedig Władysław Odonic magyarországi vendégszede II. András király udvarában.

A feldolgozott anyagmennyiségből következik, hogy a Körmendi Tamás könyvében bemutatott egyes források behatóbb értékelése jóval meghaladja a könyvismertetések terjedelmét, tekintve a téma szertágazó voltát és az egyes forrásokhoz tartozó, nem ritkán könyvtárnyi irodalom mennyiségét. Ezért a továbbiakban csak néhány általános megjegyzést szeretnék fűzni a monográfiához.

Az első egy közhelyszerű megállapítás, amely a vállalkozás egészét érinti. A feldolgozott anyagban fenntartott magyar vonatkozású hírek mennyisége egyenes arányban csökken a

földrajzi távolsággal. A legjellemzőbb példák erre az aragóniai források, így a Barcelona környékén keletkezett kútfők, amelyek csak egészen felületes dinasztikus kapcsolattörténeti adatokat tartottak fenn, illetve az angliai és skóciai források, amelyek – Gertrúd királyné nyilván közérdeklődésre számot tartó meggyilkolásán túl – csak olyan híreket közvetítenek, amelyek a IV. Lateráni zsinathoz vagy az 1217. évi keresztes hadjáratához köthetők. Ezen persze nincs mit csodálkozni, nyilvánvaló, hogy a magyar ügyekben elsősorban az osztrák, stájer, bajor és egyéb német, továbbá lengyel, cseh, majd a francia területek kútfői voltak tájékozottabbak. Érdekesség inkább abban lehet, hogy miként terjedtek el a délnémet forrásokban fennmaradt hírek más, jellemzően népnyelvi dialektusban írott, későbbi német krónikákban. Az sem szorult különösebb magyarázatra, hogy Gertrúd királyné meggyilkolásának története olyan téma volt, amely szinte mindenhol, még az egész távoli és egzotikus helyeken keletkezett forrásokban is előkerül. Külön érdekességet jelentenek e tekintetben János esztergomi érsek közismert, már-már bon-mot-vá nemesedett levelének szövegváltozatai. Világosan látszik ugyanis, hogy a mondattani remekműnek beillő kétértelmű üzenet csak 1222 után jelenik meg a forrásokban, az eseményekről tudósító legkorábbi kútfőkből hiányzik.

A másik megjegyzésem a cseh és a lengyel történeti kútfőkre vonatkozik. A Přemyslidák érdekkörében keletkezett munkák pontosan tükrözik a cseh történetírás mindmáig fennmaradt egyszólamúságát és monotonitását: minden adat és hír Prágai Kozmára és művének folytatóira vezethető vissza. Itt érdekes módon egy kivétel van: a 14. században, már a Luxemburgiak megrendelésére készült Dalimil-krónika. Ez gyakorlatilag az első cseh nyelvű összefoglaló a Přemyslida-Csehország történetéről, és több ponton, már csak a Luxemburgiak különleges érdekei miatt is eltér a korábbi történetírói hagyománytól. Mindez azért lehetne érdekes a magyar történelem szempontjából is, mert a Dalimil-krónika adataival ellenőrizni lehetne a Kozma-hagyomány magyar vonatkozású híreit is. Ami a témára vonatkozó lengyel anyagot illeti, a kis- és nagy-lengyel évkönyvek legalább akkora filológiai problémát jelentenek a lengyel középkorkutatás számára, mint a 14. századi krónikakompozíció szövegrétegei a magyar medievistáknak. A szöveghagyomány nagyon bizonytalan, csak késő középkori keletkezésű kéziratok segítik a kutatást: az ősvévkönyvek, így a krakkói és a poznaíni káptalan évkönyvei elvesztek, csak közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésünkre a létezésükről. Különösen érdekes az évkönyvek és a krónikairódalom viszonya is, ugyanis mindmáig nem tisztázott, hogy az első nagyobb krónikák, geszták használták-e az évkönyvek bejegyzéseit, vagy fordítva, az évkönyvekre hatottak-e a krónikák. A lengyel vonatkozású szövegtörzset tekintetében meg kell jegyezni, hogy Gombos *Catalogus*ából teljesen kimaradt Jan Długosz *Annales*e. Ez azért kár, mert a Jagellók utolsó nagy, középkori történetírója számtalan hírrel szolgált a magyar történelemről: ezek persze elsősorban a saját korának eseményeiről tudósítanak, de ugyanilyen hangsúlyosan esnek latba az Anjou-kori és az Árpád-kori adatok is. Mindmáig tisztázatlan, hogy honnan származnak Długosz hírei. Érdemes lenne tehát egy külön kutatási projektben feldolgozni az *Annales* összes magyar vonatkozású adatát, és elvégezni kritikai vizsgálatukat, már csak azért is, mert például a késő Árpád-korról írt feljegyzéseikhez használta a *Nagy-lengyel krónikát* is, amelynek egy-két híret azonban máshogy találja.

Összefoglalóan tehát elmondható, hogy Körmendi Tamás olyan alapvető kézikönyvet tett le az asztalra, amely a jövőben kiemelten hasznos lesz az Árpád-kor magyarországi és külföldi elbeszélő forrásaival foglalkozó kutatók számára. A feldolgozott források kapaszkodót jelentenek az egyes textusok részletkérdéseiben elmélyülni kívánóknak, a könyv pedig minden bizonnyal mintaadó lesz a *Catalogus* szövegtörzisének más meghatározott csoportjának vagy a magyar történelem más eseményeinek vizsgálatához.

Bagi Dániel